

SAROLT.

Sarolt Szent István édesanyja volt. E néven említi őt minden magyar krónika, amely róla megemlékezik. Eredetének megfejtésében rendkívüli nagy segítségünkre van ANONYMUS Gestája. Valamennyi emlékünk közt ugyanis ez az egyetlen, amely Sarolt leánytestvéréről is — nyilván nényéről — megemlékezik. ANONYMUS azt mondja, hogy Gyulának két leánya volt, az egyik *Caroldu* (olv. *Karoldu*), a másik pedig *Saroltu* és — folytatja — *Sarolt* volt Szent István anyja.¹ Azzal mármost, hogy az egyik leánynak *Karoldu*, a másiknak *Saroltu* > *Sarolt* a neve, meg van mutatva az út, amelyen haladva rátalálhatunk arra a nyelvcsaládra, amelyből a két név megfejtethető, t. i. a törökre. A törökben ugyanis *kara* a. m. 'fekete', *sary* pedig a. m. 'sárga', illetőleg a csuvasban a *sary*nak megfelelő ó-csuv. (= bolg) **sary*, mai csuv. *sur*^o a. m. 'fehér'. Kétségtelen dolog mármost, hogy a *Karoldu* név a tör. *kara* 'fekete' a *Saroltu* > *Sarolt* pedig a tör. *sary* 'sárga', ó-csuv. (= bolg.j **sary*, csuv. *sur*^o 'fehér' szóval függ össze. Egyszóval *Karoldu Saroltu* > *Sarolt* is török eredetű magyar személynév.

Nem tagadta e két név törökségét egyetlenegy hozzáértő sem. Teljesen kielégítő módon azonban a két nevet megfejteni mindez ideig nem sikerült senkinek. VAMBÉRY (A magyarok eredete 182) a *Karoldu*ban tör. *karaldy* 'feketés', barnás', *Saroltu* > *Sarolt*ban pedig egy tör. *saraldi* 'szőke, sárgás' szót keres. Szerinte „a mai török nyelvekben *karaldy* vagy *karalty* az alkonyatot és *saraly* a hajnalt jelenti”. E származtatást elfogadja NAGY GÉZA is (I. Turul III, 125. 128) s azt tartja, hogy *Karold* megfelel a magy. *Barna*, *Szög*, *Sarolt* pedig a magy. *Szőke* neveknek. Ezt a „Barna-Szőke” értelmezést magáévá teszi PAULER GYULA is (I. MHK. 425) s ujabban SZEKFÜ GYULA is (I. Napkelet 1923:811: „Sarolta = fehérekpü”).

Mínhogy az a meggyőződésem, hogy az alábbiakban az

eddig magyarázatnál elfogadhatóbbat nyújtok, azért VÁMBÉRY fejtegetéseire csak annyit jegyzek meg, hogy a törökben 'hajnal' jelentésű *saraly* szó nincs. Ezt a török szót VÁMBÉRY csínlta a tör. *karaly* (vö. oszm. *karaly* 'die dunkelheit', csag. *karaltu* 'die dämmerung', kaz. *karaldy*, *karaly* 'das nebengebäude' RADL. II, 160; balk. *garaldym* 'schwärzlich', *garaldy*, *qaraldi* 'umriss, kontur' PRÖHLE: KSz. XV. 235) mintájára.

Megfejtésemben én is abból idulok ki, hogy a *Karoldu* a tör. *kara* 'fekete', a *Saroltu* > *Sarolt* pedig a tör. *sary* 'sárga', csuv. *sur*^o 'fehér' szóval függ össze. Szerintem azonban *Karoldu* is, *Saroltu* is olyan török jelzős összetétel, mint pl. a magy. *drágakő*, azaz az összetétel előtagja melléknév, utótagja pedig konkrét főnév; mielőtt mármost kifejteném, milyen török szó az összetétel utótagja, a következőket kell előrebocsátanom:

Mind a tör. *kara*, mind pedig a tör. *sary* szónak, főleg magánhangzós kezdetű utótaggal való összetételben, szóvégi magánhangzója el is eshetik, vö. tör. *ayac* 'baum, holz'-ból *kara* szóval: oszm. *karayac*, 'ulme', de ujj. *karayac* 'ulme' RADL. I, 149, II, 135, 151 | tör. *as* 'hermelin' (MUNKÁCSY: Ethn. VIII, 315) *sary* szóval a teleutban *saryas* (RADL. I, 525) és *sar'as* (RADL. IV, 319) 'mustela Sibirica, feuermarder' | tör. *su* 'viz' *sary* szóval a teleutiban *sarzu* 'buttermilch, gelbes frühlingswasser' RADL. IV, 339 | tör. **käl* 'haus' *sary* szóval a közárók KONSTANTINOS PORPHYR. által említett Σάρχελ ἄσπρον δοπτιον' vára (vö. arab *al Baida* 'die weisse', kaz. *Sarygsar* 'die gelbe stadt' I. GOMBOCZ, Bulg. türk. Lehnw. 200) stb.

E szerint a magy. *Karoldu*, *Saroltu* > *Sarolt* így tagolható: *Kar-oldu* és *Sar-oltu* > *Sar-olt*.

Nem szabad felednünk azt sem, hogy *Kar-oldu* és *Sar-oltu* > *Sar-olt* ebben az alakjukban magyar nevek. Már pedig mind török eredetű jövevényszavainkban, mind pedig ANONYMUS tulajdonnévi alakjaiban a magy. o eredhet eredetibb etimologikus a-ból, vö. *boszorkány oroszlán* ~ tör. **basyrkan*, **aryslan* GOMBOCZ, Bulg. türk. Lehnw. 142: ANONYM *Zomus* 'Szamos', *Morus* 'Maros' stb. < vö. inscrip. *Samus*, HERODOTOS Μάρτις stb.; ó-magy. *Oldamur* < tör. *Aldamur* < tör. *alda* — 'betrüger' NNY. XI, 150; ó-magy. *Oslu* (ma *Ostfi*) > tör. *astlu* 'árpa' I. GOMBOCZ: MNy. XX, 23; ó-magy. *kopuu* ~ *kopou* > *kopu* > *kapu* > tör. **kapuy* stb.

Ezek alapján feltehető, hogy ANONYMUS *Kar-oldu*, *Sar-oltu*

> *Sar-olt* nevének eredetibb magyar alakja: **Kar-aldu* **Sar-altu*, illetőleg **Sar-aldu*. Magyar nevekben ugyanis a szóvégi *-di* (> *-du*) váltakozott *-ti* (> *--tu*)val (l. erről JAKUBOVICH EMIL: MNY. XIX, 87), s ezért **Sar-altu* mellett volt egy **Sar-aldu* alak is.

A török nyelvekben mármost két olyan szó van, amely az *-aldu* utótag megfejtésére kínálkozik. Az egyik az *-al* 'nehmen; empfangen; kaufen' stb. (l. HOUTSMA, Ein türk.-arab. Glossar 52; RADL I, 342) ige mult idejének egyes 3. személyű *aldy* 'vett, fogadott, adott stb.' alakja. HOUTSMA (i. m. 35) ugyanis idéz olyan török személyneveket, amelyek eredetileg mondatok: *Käi-gäldi* 'le bienvenu' (vö. *käi* 'jó' + *gäl-* 'jönni': *gäldi* 'jött'), *Tängri-bärđi* 'az Isten adott v. adta' (vö. *tängri* 'ég; isten' + *bär-* 'adni'; *bärđi* 'adott'). Ilyenféle tulajdonnevek a magyarban is voltak, vö. pl. 1333-ból: *Johannis dicti Isten wethe* OkISz.² Van mármost a törökségben *Elaldy* szn. is (l. HOUTSMA i. m. 29, 53), amely névben az *El* a. m. 'vidék, nép', *aldy* pedig a fentebb említett mult idő, melynek jelentése: 'vett, fogadott, adott'. A név, eredetileg mondat, jelentése: 'A vidék, a nép adott, vett, fogadott', személynévvé válásában pedig értelme: 'A vidék, nép fogadta (férfi)'.³

Nyilvánvaló azonban, hogy a tör. *kara* 'fekete', *sary* 'sárga' és a tör. *aldy* 'fogadott, vett' melléknevekkel és igével nem lehet olyan török személynevet alkotni, amilyen a fentebb közölt tör. *Elaldy*, mert egy tör. **Kara-aldy* > **Kar-aldi*, **Sary-aldy* > **Sar-aldy* annyi volna, mint fekete, sárga << fehér fogadott, vett', esetleg feketén, sárgán << fehéren fogadott, vett', ennek pedig aligha van értelme. Abban a török névben, melyből a magy. **Kar-aldu* **Sar-aldu* került, a *kara*, *sary* melléknév csakis jelzője lehet az utóagnak, mint fentebb említettem is, s ezért a tör. *aldy* 'fogadott, vett' török ige a két magyar személynévvvel nem lehet kapcsolatban.

Teljesen alkalmas azonban a magy. **Karaldu*-, **Saraldu*-val való egybekapcsolásra a másik ide vonható török szó, s ezzel a magy. nevek eredete kifogástalanul meg is magyarázható. Van ugyanis a török nyelvekben egy *alda* névszó, amely a karagaszban és az altaji tatár tuba nyelvjárásban a. m. 'das wild, a vad', az abakáni tatár kojából nyelvjárásban a. m. 'coboly'. Ennek az *alda* névszónak van *aldy* változata is, s ez is a teleutban és a sorban a. m. a vad, das wild'. Jelzős összetételben is járatos e név; így a tör. *ak* 'fehér' szóval való

összetételben a szagai *ak-aldy* is, meg a sor *ay-aldy* is a. m. 'hölgyemenyét, hermelin' (eredetileg 'das weisse wild', l. RADL. I, 90, II, 418), Egyik cikkemben kifejtettem, hogy abban az esetben, ha egy magyarnyelvi török eredetű szn. értelmezése alkalmával azonos török szn.-et nem tudunk idézni, arra kell törekednünk, hogy teljesen ugyanazt jelentő magyar köznévből eredt magyar személynevet mutassunk ki (l. MNy. III, 167). Nos hát én sem tudok kimutatni tör. **Kara-aldy* > **Kar-aldy* **Sary-aldy* > **Sar-aldy* török személyneveket, ki tudok azonban mutatni hasonló magyar köznévből lett magyar neveket. A mi emlékeinkben vannak *Vadu*, *Vod*, *Wod* 'vad' nevű emberek (vö. Vár. Reg., OklSz. JAKUBOVICH MNy. XI, 385—387, 424) személynevek. Csakis a *hölgy* hermelin' közzónak női névül való használatából érthető a mi *asszony-hölgy* 'gattin, gemahlin' (elavult, l. NySz.), *hölgy* 'dame' szavunk.⁴ A női nevek, közsavak ezen csoportjába való a régi magy. **Karaldu*, **Saraldu* is.

A kifejtettek alapján ugyanis azt állítom, hogy az ó-magy. **Kar-aldy* > *Karoldu*, **Saraldu* > **Saroldu* > *Saroltu* név olyan tör. szn.-ből származik, melynek első tagja a tör. *kara* 'fekete' illetőleg tör. *sary*, ó-bolg. *sary* sárga << fehér', utótagja pedig a tör. *aldy* 'das wild, a vad'. E tör. **Kara-aldy* > **Karaldu*, **Saryaldu* > **Saraldu* személynevek közül *Karaldu* jelentése: fekete vadállat << fekete mustela-fajta', *Saraldu*-é pedig: sárga << fehér vadállat << sárga << fehér mustela-fajta'. A tör. **Karaldu*, **Saraldu*-ból a magyarban először **Karaldi*, **Saraldi*, majd illeszkedéssel **Karaldu* **Saraldu* lett. Minthogy pedig a régi magyarban a szóvégi *-di* ~ *-dú* váltakozhatott *-ti* ~ *-tuval* (vö. *Ruoztí* 'Ravaszd' Győr m.; *pacoztu* 'Pákozdt' Fehér m. stb., l. JAKUBOVICH MNy. XIX. 87, 1095-ből *Pagaudi* szn. OklSz. ~ XI. sz.: *fluuium Paganti* MFLOR. II, 197: l. SZINNYEI, NyK. XLIV, 469), ezért magyar fejleménynek kell a **Karaldu*, **Saraldu*-ból. Ez alakokból azután *a* > *o* fejlődéssel keletkezett a *Karoldu*, *Saroltu*, majd a tövégi rövid magánhangzók eltűnésekor *Sarolt*.

Hátra van még annak tisztázása, milyen török nyelvből való lehet a magy. *Karoldu*, *Saroltu* > *Sarolt*.

Ha egy török jelzős összetételű nép- és személynévben az előtag a 'fekete' jelentésű török *kara*, akkor rendesen van az illető török nyelvben ugyanolyan utótaggal bíró, nép- vagy személynév értékű s a török 'fehér' jelentésű *ak* melléknévvel

alkotott összetétel is, vö. pl. *Kara kus* 'fekete sólyom' szn. mellett *Ak-kus* 'fehér sólyom' szn.-et s ebből magy. *Ákos*. Népnevekre vö.: fekete hún — fehér hún; fekete kún — fehér kún; fekete magyar — fehér magyar; fekete kozár — fehér kozár stb. Ezek alapján fel lehetne tenni, hogy a tör. **Kar-aldy* 'feketevad: mustella fajta' szn. mellett a tör. **Sar-aldy* szn: nek a jelentése lehetne a. m. 'fehér vad: mustella fajta'. E feltevést támogathatná az a körülmény, hogy van olyan török nyelv, amelyben a tör. *sary* 'sárga' 'fehér-et' jelent. Ilyen nyelv ma a csuvas, ahol a tör. *sary*nak megfelelő csuv. *sur*⁹ melléknév 'fehér (és nem sárga', l. GOMBOCZ, Bulg.-türk. Lehnw. 176) jelentésű. Volt ilyen török nyelv a IX—X. században is, A kozárok várát ugyanis KONSTANTINOS PORPHYR. tudósítása szerint a kozárok Σάρχελnek hívták, s e név szerinte a. m. ἄσπον ὀσπίτιον 'fehér tanya' (l. MHK. 131.)⁵ Más egykorú vagy közel egykorú kútfők is ezt az értelmezést támogatják. Az arab források szerint e várnak *el Baida* a neve s ez arabul a. m. 'a fehér'.⁶ Az orosz kútfők szerint is a X. sz.-ban van a kozároknak egy váruk, amelyet oroszul *Bela veza*-nak⁷ neveznek. Ez orosz *Bela veza* a. m. 'fehér sátor — torony — vár', ami egyszerű fordítása a kozár Σάρχελnek.⁸ A kozár Σάρχελ ugyanis a törökségből megfejthető. A név összetett szó: Σάρ- előtagja, a. m. 'fehér' s azonos a mai csuv. *sur*⁹, ó-csuv. (= bolg.) **sary* 'fehér' (= köztör. *sary* 'gelb') szóval, az utótag pedig azonos a csuv. *kil* 'haus' szóval. E csuvas *kil*-nek a köztör.-ben és az ó-csuv. (= bolg.)-ban **kāl* felel meg, s ezt őrizte meg számunkra a Σάρχελ-beli -χελ.⁹ Az egésznek tehát értelme 'fehér ház << fehér védőház'.

A *Karasó* > *Krassó* folyónév tárgyalásakor kifejtettem, hogy e név tör. *kara* 'fekete' + *su* 'víz' szónak bolgár-tör. **Kara-suy* (vagy *Kara-suv*, *Karasiv*) alakjából származik. Ez alkalommal kifejtettem, hogy a török nyelvnek *sz*-en kezdődő szavai vagy olyanok, hogy *sz*-ük minden török nyelvben (így tehát a csuvasban és előzőjében a bolgárban is) változatlanul *sz*-nek marad, vagy olyanok, hogy ez a szókezdő *sz* minden török nyelvben *sz*, a csuvas s természetesen előzőjét a bolgárt kivéve, ahol *s*-sé lesz ez az *sz* (= *s*). A magyar nyelv honfoglaláselőtti török jövevényszavai visszatükrözik ezt a megfelelést, vö. magy. *szakál* > oszm. *sakal*, csuv. *suxal*, bolg. **sakal*, de magy. *sár* 'kot' < oszm., tat., kún *saz*, *sas*, csuv. *sur*, bolg. **sar* stb. Ha mármost *Saroltu* > *Sarolt* nevében a magyarok

a X—XI. sz.-ban *s*-et mondtak, akkor e szn.-nek bolgártörök eredete bizonyos.

Tudvalevő dolog, hogy a magyar *s* hangot a legrégebb időktől a mai napig a lat. *s*-szel írjuk, míg a magy. *sz* hangot emlékeink a könyvnyomtatás koráig túlnyomóan a latin *z*-vel írják.¹⁰ Így írja a magyar szavakat, tulajdonneveket ANONYMUS is, meg a többi krónika, gesta *Sarolt* nevét is az emlékek úgy-szólván kivétel nélkül *f*-sel, *S*-sel írják (vö. ANONYM. 27. §. *faroltu* | ANONYM. 27. §., Bécsi Kép. Kr. MHK. 503, Bécsi Kép, Kr. XV. c. ed. MFL. II. 126, PozsKr. 32. c. ed. MFL IV, 29: *Sarolt* | Bécsi Kép. Kr. XXXV. ed. MFL. II, 138, Chron. Mon. 24. c. ed. MFL. III, 224, ÉrdyKód. Nyelvemléktár V, 240: *Sarolth* | PozsKr. 27. c. ed. MFL. IV, 24 és MHK. 503: *Soroth*). Van azonban három emlékün, ahol *S* írásváltozat mellett találunk *Z* írásváltozatot is, ezek az emlékek: Dubnici Kr. 60. c. ed. MFL. III, 42: *Sarolth*, de ugyanitt a 32. c. ed. MFL. III, 30: *Zarolth* | Cod. Vat, MFL. III, 42: *Saroch*, de uo. MFL. III, 30: *Zarolch* | Budai Kr. ed. PODHRADSZKY 61. c.: *Sarolth*, de uo. 41. c. *Zarolth*. Ez írásváltozatoknál figyelembe kell vennünk, hogy ez emlékek más *s*-en kezdődő neveket is írnak *S* mellett kivételesen *Z*-vel is. Igy pl. Zách Felicián *Sebe* leányának (vö. Bécsi Kép. Kr. CII. c. ed. MFL. II, 241 filia Feliciani maior *Sebe*) nevét a DubniciKr. *Zebanak* írja (vö. MFL. III, 122), holott kétségtelen, hogy e név *s* hangon kezdődött (vö. más *Sebe* adatokat JAKUBOVICH: MNy. XI, 425). *Sajó* folyónevünket is a sok-sok adat mellett egyszer *Zayo* alakban is találjuk írva (I. CSÁNKI V, 397). A XIV. sz. végéről való Beszt. Szój.-ben is néhány esetben ilyeneket találunk: *zahtho* = sajtó, *zoliom* = sólyom, *zasca* = sáska, *zeregel* = seregély, pedig e szavakban *s* hang van és *s* hang volt.

Kétségtelen dolog ez a *Sarolt* név esetében is. Itt is addig, míg a név az élő nyelvben *s* a hagyományban megvolt, mindenkor *s* kezdetű volt. Ez állandó magy. *s* pedig csak *s*-en kezdődő török névből származhatik, ilyen pedig csakis a bolgárban volt.

S ezzel megfeleltünk arra a kérdésre is, milyen török nyelvből való a magy. *Saroltu* > *Sarolt*. Meggyőződésünk szerint a név egy bolgár-török **Sar-aldy* átvétele *s* a név értelme: 'fehér vadállat': mustela-fajta.

rodalom. ¹ ANONYM. 27. §. — ² JAKUBOVICH: MNy. XIV, 78. — Mondattani magyarázatukat másképp l. SIMONYI: A jelzők mondattana 31. — ³ E név évtelmezésében nagy segítségemre voltak GOMBOCZ ZOLTÁN és NÉMETH GYULA barátaim; fogadják érte ehelyütt is köszönetemet. — ⁴ TAGÁNYI KÁROLY. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről 27. — PAIZS DEZSŐ. MNy. XVIII. 177. — ⁵ Hogy Σάρχελ annyi lehetne, mint magy. *Szárhely*, ahogy PAULER MHK 453, A magy, nemz. tört. Szent Istvánig 14, 132, 136 gondolja, egyike azon sok nagy tévedésnek, melyeket ez érdemes nagy tudósunk nyelvészkedésével elkövetett. — ⁶ GOMBOCZ, Bulg.-türk. Lehnw. 200. — ⁷ Letopis po Lavr. spisku 1897. évi kiadás a 965. évszámnál és HODINKA ANTAL, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bpest 1896. 49, 50 l. — Másképp az arab *el Baidaról*, orosz *Belavezaról* MAPQUART, Streifzüge 1—4. l.— ⁸ SREZNEVSKIJ, Materialy dlja slovarja drevne ruskago jazyka I, 483. — PAULER MHK. 131 csak „talán”-nal kapcsolja, de ez tévedés. — ⁹ Vö. a 6. jegyzetet. — ¹⁰ MELICH, Szláv jövevényszavaink I, 1:27 s köv. lapok. — ZOLNAI. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig 10—23.

Dr. Melich János.